

Augustus családjogi törvényei

A római polgár két legfontosabb eszköze a kard és az eke, vagyis a karddal megszerzett földjét – amelyhez erősen ragaszkodott – ekével művelte meg. Az antik gazdaság alapja mindvégig a földművelés volt – amely köztudottan munkaigényes ágazat.¹ Az ősi Rómában hagyományos volt a népes család, ami nem csupán a szegény parasztszaládokra volt igaz, hanem az előkelőkre is. A férfiúi erényeket jelentő latin *virtus*² kifejezés valamennyi férfiúi kiválóság és pozitív tulajdonság gyűjtőneve, a görög *areté* latin megfelelője, többek között magába foglalja a férfiúi nemzőképességet is. Tehát ez a rómaiak szemében egyértelműen erénynek számított. A korai időkben meglévő földfoglalási jog (*ius occupationis*) rendelkezése szerint ki-ki annyi földet vehetett birtokba, amennyit maga a családtagjaival együtt képes volt megművelni. Tehát ez a gyakorlat is annak jelentett előnyt, akinek több gyereke volt. A Kr. e. 367-ben elfogadott *Lex Licinia-Sextia* értelmében az állami földből (*ager publicus*) egy polgár számára a bérelhető maximum 500 *iugerum* (= 125 hektár), illetőleg a két felnőtt fiú számára további 250–250 *iugerum*. Ugyanezt a törvényt újította fel Kr. e. 133-ban Tiberius Gracchus. Az ő családja egyben példa arra is, hogy az előkelők körében is hasonlóképpen érdemnek tartották a több gyermek vállalását, pedig a tehetősek esetében népes rabszolgáállomány biztosította a szükséges munkaerőt. T. Gracchus P. Cornelius Scipiónak – Hannibal legyőzőjének az unokája, anyja Cornelia,³ kiváló római családanya hírében állt, 12 gyermeket szült, és azokat rendkívüli gondossággal nevelte. Számos forrásadat (feliratok, történeti munkák stb.) igazolják, hogy a konzervatív felfogású, az ősök szokásaihoz ragaszkodó római társadalom megítélése szerint a több gyerek vállalása egyértelműen érdemnek minősült.⁴ Ne feledkezzünk meg arról a kiváltságos helyzetről sem, hogy ha egy családból például többen viseltek egyszerre különböző magistraturákat, az jelentősen erősítette a nemzetség, illetőleg a család helyzetét és befolyását.

A köztársaság utolsó századában – amit a válság századának is szoktak minősíteni –, valamint a *principatus* első időszakában azonban változtak a körülmények. Terjedt a fényűzés, a luxus, a könnyelmű életvitel – amit a rómaiak görög hatásnak tulajdonítottak –, a hagyományos családi életet és házasságot többen már terhesnek minősítették (többek között a nők is lázadtak ez ellen), valamint sokan elutasították a gyerekvállalás-

¹ A földművelés jelentőségéhez és értékeléséhez újabban lásd: Hoffmann Zsuzsanna: *Mezőgazdaság és agrárviszonyok az ókori Rómában*. Szeged 2014.

² A szerepéhez lásd: Hoffmann Zsuzsanna: A Virtus Romana Plautusnál. *Antik Tanulmányok* 27 (1980) 49–57; a konzervatív, római értékrendhez lásd: Hoffmann Zsuzsanna: A mos maiorum eszmény parodizálása Plautusnál. *Antik Tanulmányok* 24 (1977) 151–157.

³ Fiához írott leveléből néhány töredéket megőrzött Cornelius Nepos. In: Híres férfiak (Európa Kiadó 1984) 187–189; lásd még Barnard, S.: Cornelia and the Women of her Family. *Latomus* 49 (1990) 383–392; Bauman, R. A.: *Women and Politics in Ancient Rome*. London 1992.

⁴ Lásd még Maróti Egon: A harmadik gyermek az ókori Rómában. *História* 13 (1991/5–6) 52–53.

sal járó felelősséget is.⁵ Ehhez járul még az évtizedeken át tartó polgárháborúk sorozata, ami jelentős vérvesztéssel is járt. Mindezek következtében a népesség létszáma feltűnően csökkent, ez – az egyébként is csekélyebb létszám miatt – a szenatori és lovagrend esetében volt a legfeltűnőbb.

Az első római császár – a *princeps* címet viselő Augustus,⁶ aki egyébként a világtörténelem legburkoltabb monarchiájának az első embere, átfogó új rendszert fogantatott, amit ő „szerényen” visszaállított köztársaságként (*respublica restituta*) aposztrofált. Uralmát Róma aranykorának is szokás nevezni, amely időszak alatt fontos szerepet kapott rendszerének propagálása, ennek kiemelten fontos célja volt a lényeg elkendőzése.⁷ Egyébként az ellenzéki arisztokrácia eszményképe a régmúlt volt, Róma őskorát tekintették aranykornak, politikai világnézetük középpontjában a *laudatio temporis acti* (az elmúlt idő dicsérete) állt. Ez a tendencia már Kr. e. a második században elkezdődött, gondoljunk csak az idősebb Cato tevékenységére. A római múlt kivételes tisztelésének a hangoztatása folytatódott a Kr. e. első században is, sőt Caesar halála után is. Költők és történétírók is gyakran dicsőítették a múltat, ami különösen a konzervatív arisztokraták körében aratott tetszést. Temetések alkalmával büszkén vonultatták fel az ősök képmásait, sőt egyes nemzetségek – utalva a régi dicsőséges századokra – a régi *cognomen*üket, sőt újakat is felvettek.⁸ Ezt a szemléletet is kihasználta propagandájában a *princeps*. Augustus maga is növelte a patrícius családok számát, mégpedig azokkal a régi családokkal, akik korábban – a köztársaság időszaka alatt – jelentős szerepet játszottak, mint például a Calpurniusok, Claudius Marcellusok, Domitiusok és Iulius Silanusok. Hasonlóképpen járt el az új arisztokrácia képviselőivel is, közéjük tartoztak az Aelius Lamiák, Apuleiusok és Asiniusok.

Augustus számos reformja között sor került a társadalmat érintő változtatásokra is, így egy „családjogi törvények” címet viselő törvénycsomag életbeléptetésére is.⁹ Törvényhozásának a középpontjában éppen a család – mint a társadalom alapvető intézménye – állt, ezek sikerétől várta a társadalom újjászületését. Ez utóbbit a különösen imponáns körülmények között megrendezett *Ludi saeculares*¹⁰ megrendezésével is kifejezésre juttatta.

Miről is szóltak ezek a törvények, és mi volt a *princeps* célja velük?

Augustus – számos hivatalai között – betöltötte a censori tisztséget is, ilyen módon közvetlenül tapasztalhatta a népesség létszámának alakulását, ugyanis a népszámlálás a *censor* feladatai közé tartozott. Világossá vált a polgárháborúk okozta jelentős vér-

⁵ A kérdéshez lásd: Baldson, V. D.: *Life and Leisure in Ancient Rome*. London 1968.

⁶ Életrajzát lásd Suetonius: *Caesarok élete*: Augustus; a szakirodalmi bibliográfiát lásd: Christ, K.: *Römische Geschichte. Eine Bibliografie*. Darmstadt 1976, 313–321; Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Budapest 2007, 396.; Haller, R.: Augustus und seine Politik. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. II, 2, 1975, 55–71.

⁷ Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy görög nyelvű szövegekben a latin *princeps* megfelelője a *hégemón*, és ebből világosan kiderül a rendszer lényege.

⁸ Syme, R.: *Roman Revolution*. Oxford 1939, 377. Maga Augustus is törekedett arra, hogy pl. házasságok révén kapcsolatba kerüljön régi híres nemzetségekkel, így a Claudius Nerókkal, Aemiliusokkal, Domitiusokkal, Claudius Marcellusokkal, Valeriusokkal, azonban ez sem akadályozhatta meg a régi arisztokrácia pusztulását, lásd még Tac. *ann.* 1, 53.

⁹ Vö. még Csillag, P.: *The Augustan Laws on Family Relations*. Budapest 1976.

¹⁰ A százados játékok történetét és jegyzőkönyveit lásd: Hahn István: *Róma istenei*. Budapest 1975, 129–137.

veszteség hatása, egyre több előregedett és gyermektelen senatori és lovagrendi család volt, ahol már a nemzetség kihalása fenyegetett. Hasonló hatással voltak a különféle politikai perek és száműzetések is. Továbbá a fentebb vázolt okok miatt – főleg az előkelők körében – a hagyományos család kezdte elveszíteni a szerepét, amelynek továbbra is a társadalom alapsejtjének kellett volna lennie. Gondoljunk csak Madách Imre: Az ember tragédiája című darabjának római színére.

Az említett törvénycsomaggal a *princeps* részben a népesség létszámán, részben pedig a megromlott erkölcsi viszonyokon kívánt változtatni. Az erkölcsi rend felügyelete szintén a *censor* hatáskörébe tartozott. Ezen a téren a *princeps* a „régí jó erkölcsök helyreállítását” hirdette meg, és ezt a célt az említett törvényekkel is erősíteni kívánta. Ezzel a törekvéssel még a konzervatív ellenzéke is egyetértett, és némiképpen tompította ezek ellenérzéseit. Bizonyítani akarta továbbá, hogy a köztársasági rend helyreállítása együtt jár a régi kipróbált és bevált erkölcsi értékek tekintélyének a visszahozásával is. Politikai ellenfeivel szemben – meglepő módon, Iulius Caesarhoz hasonlóan – a *clementia* (megbocsátás) elvét hirdette meg. A meglazult erkölcsök és az elfajult, korrupt közállapotok rendezésére már a szónok Cicero is felhívta a *princeps* figyelmét: utalt a bíróságok tekintélyének a helyreállítására, a bizalom (*fides*) visszaszerzésére, az arisztokrácia fennmaradásának a biztosítására, valamint a züllött közállapotok szigorú törvényekkel való megreformálására. Sőt Augustus két, Sallustius neve alatt fennmaradt levélben is hasonló tanácsokat kapott.¹¹ Az uralkodó részben a luxus terjedésének megátolása miatt, részben pedig saját elsőségének és tekintélyének (*auctoritas*) megóvása érdekében korlátozta az előkelők játékrendezési jogát. Megszabta a ráfordítható költségeket, illetőleg az ilyen alkalmakkor felléptethető gladiátorok számát.¹²

Augustusnak tehát minden oka megvolt rá, hogy foglalkozzon a kérdéssel, és próbálja megakadályozni a római arisztokrácia, elsősorban a két vezető rend – senatorok és lovagok – további erkölcsi és fizikai hanyatlását. Ezért különös gondot fordított a társadalom alapegységének számító család életének szabályozására, megtisztítására, ezzel együtt célja volt az előkelő családok létszámnövekedésének előmozdítása is.

A törvények kezdeményezője (*auctor*) maga a *princeps* volt, ezzel is illusztrálni kívánta tekintélyét (*auctoritas*). Jelentőségüket a kor költői és írói is elismerték, és többször is hivatkoztak rájuk. A család helyreállítását célzó első törvényeket Augustus valószínűleg nem sokkal a Keletről történt visszatérése után, Kr. e. 28-ban hozhatta. A többségüket azonban Kr. e. 18-ban, az utolsót pedig feltehetően Kr. u. 9-ben. A törvények időrendje nem egészen világos, lehetséges, hogy Kr. e. 11-ben, és Kr. u. 4-ben is sor került idevágó törvény elfogadtatására. Az időbeli bizonytalanság oka az, hogy a törvénytözvegek nem maradtak ránk, az ókori szerzők műveiben viszont csak általános jellegű utalásokat találunk. A kifejezetten jogi gyűjtemények, így főként a *Digesta* alapján viszont nehézkes a pontos időrend tisztázása. A kérdés megoldását nehezítik a változtatások, betoldások, valamint a jogtudósok magyarázó megjegyzései. Ilyen módon csupán körvonalaiban vázolható az említett törvények célzata. Annyi azonban biztos, hogy a fő cél a család megerősítése és a polgárok létszámának az emelése volt. Ezzel nem min-

¹¹ A levelek részleteit lásd, In: *Róma. Egy világbirodalom politikai, erkölcsi és történelmi eszméi* I. Debrecen, 1998, 210–219 (Agatha sorozat IV).

¹² A játékok rendezésének gyakorlatához és jogi vonatkozásaihoz lásd: Gedeon Magdolna: *Az antik Róma „sportjoga”*. Miskolc 2005; Bernstein, F.: *Ludi publici. Untersuchungen zur Entstehung und Entwicklung der öffentlichen Spiele im republikanischen Rom*. Stuttgart 1998.

denki értett egyet, idézzük a költő Propertius egy sorát: „*Nullus de nostro sanguine miles erit*” (A mi vérünkéből nem lesz katona).¹³

Az első ilyen célú rendelkezéseit Augustus még Kr. e. 28-ban hozta *censorként*. Törvényben mondta ki a római polgárok számára a házasságkötés kötelezettségét, egyben megtiltotta a *libertinák*kal való házasságkötést. A törvény hatálya kiterjedt a házasságtörés, kerítés és erköcstelenség büntetésére is. A törvény erősítésére kimondta még azt is, hogy a tartományok kisorsolásánál előnyben kell részesíteni a házast, illetőleg a többgyermekes *senatorokat*.

Az említett törvények beterjesztését és majdani sikerét élénk propagandatevékenység is segítette. Többek között számos idevágó részlet található Horatius ódáiban. De nem hallgathatjuk el, hogy megszólaltak ellenzéki hangok is, gondolunk például a lovagrendi Propertius elégiáira. Propertius Kr. e. 27-ben vagy 26-ban írott elégiájában (2, 7, 1–4) Cynthia nevű – valószínűleg az örömlány kategóriába tartozó – szerelmeséhez fordul, és annak örül, hogy most már senki – még Zeusszem – választhatja el egymástól a szerelmeseket. Ez utóbbi utalásai, továbbá a lovagrendiek élénk tiltakozása¹⁴ arra engednek következtetni, hogy a heves társadalmi ellenállás a törvények visszavonására kényszerítette a *princeps*et.

Egy évtizeddel később – Kr. e. 19-ben – Augustus elérkezettnek látta az időt, hogy újabb kísérletet tegyen idevágó törvények beterjesztésére.

Kiadta a „*Lex Iulia de marítandis ordinibus*” néven ismert törvényét, amely a két vezető rend, a senatori és lovagrend házasságkötési kötelezettségét írta elő. Eszerint a két rend tagjai kötelesek házasságot kötni, a férfiak 25–60, a nők 20–50 között, továbbá a *senatorok* nem köthetnek házasságot *libertinus* lányával. A szankció értelmében, akik vétenek a törvény ellen, azok nem vehetnek részt – a társadalmi eseményszámba menő – nyilvános játékokon, valamint jelentős korlátozást szenved az örökösi jövedelmi joguk (csak egyes ágon örökölhetnek), továbbá a törvény szabályozta a válást is. Különös gonddal figyelt arra is, hogy valamennyi senator ügyeljen rendjének becsületére, ellenőrizte továbbá a senatorok és családtagjaik magánéletét. Cassius Diótól tudjuk (54, 2), hogy a senatoroknak és családtagjaiknak tilos volt színpadon megjelenni.¹⁵ A színházban külön padosorokat jelölt ki a senatori és a lovagrend számára. Előfordult az is, hogy a családi élet kérdései a szenatusi ülésen nyilvánosan is szóba kerültek, például egy szenator nyilvánosan is megrótt felesége illetlen viselkedése miatt.¹⁶ A lovagok ezzel a törvénnyel sem voltak elégedettek és megpróbálták kijátszani. Suetonius közlése szerint (Augustus 34) összeheszték a még kiskorú menyasszonyok szüleivel, és gyakori eljegyzésekkel és válásokkal tiltakoztak. Amikor ez a *princeps* tudomására jutott, úgy rendelkezett, hogy tíz évesnél fiatalabb lányt nem lehet eljegyezni,¹⁷ a jegyesség idejét két évre korlátozta, a válásokat pedig megnehezítette.

A következő évben – Kr. e. 18 – folytatva a megkezdett családügyi változtatásokat, két további – egymással összefüggő – törvény követte az előzőket: *de aduleteriis* – de

¹³ Prop. 2, 7, 14.

¹⁴ Lásd: Suet. Aug. 34.

¹⁵ A színpadi szereplés társadalmi megítéléséhez lásd: Hoffmann Zsuzsanna: Színészek és színjátszás a Plautus-korabeli Rómában. *Antik Tanulmányok* 30 (1983) 207–218.

¹⁶ Cassius Dio 54, 27.

¹⁷ A római törvények szerint a tizenkét éves lány már férjhez mehetett.

pudicitia – az előbbi büntetni rendelte a házasságtörést, a második pedig a tisztességet védelmezte.

Az említett törvény fontosabb tételei a következők:

1. A hűtlen asszonyt elválasztották a férjétől, és törvényesen is felelősségre vonták.
2. Az apának joga volt a házában tetten ért csábítót megölni abban az esetben, ha a lányával is ugyanezt teszi.

A férjnek ugyanez a joga csak a rabszolgákkal, *libertinusokkal*, gladiátorokkal és színészekkel szemben volt meg.

A férj, ha bizonyíthatóan tudomást szerzett felesége hűtlenségéről, akkor a csábítót bíróság elé kellett idéztetnie, különben ő maga kerítőnek számított, sőt vád alá is helyezték. A törvénytelen viszonyért a nőt tartották felelősnek, a férfit csupán bűnrészesnek.

A hűtlen nőt és a csábítóját száműzetésbe küldték, a nő hozományának a felét, vagyónának az egyharmadát elkobozták, a csábító pedig a vagyónának a felét vesztette el.

A törvények elfogadtatása a *senatusban* – jóllehet a *princeps*nek joga volt törvény betervezésére – meglehetősen viharos körülmények között zajlott. Az érintett senatorok és lovagok az erkölcsi rend megújítására való törekvéssel egyetértettek, azonban a házassági törvényeket a magánügyeikbe való illetéktelen beavatkozásként értékelték. A családot szentnek és sérthetetlennek tartották, és mereven elutasították az efféle hivatalos beavatkozást. Ellenérzéseik illusztrálására kellemetlen, személyes vonatkozású kérdéseket tettek fel Augustusnak, különösképpen a saját családjára, főként Iulia nevű – köztudottan erkölcstelen életvitelt folytató – lányára vonatkozóan. Megjegyezném, hogy később a *princeps* – az említett okok miatt – a saját lányát is kénytelen volt száműzetésbe küldeni.

A törvényeknek komoly visszhangja volt a *senatuson* kívül is, amit számos irodalmi alkotás is igazol. Az említett Propertius költeményeken kívül, elsősorban Ovidiust kell kiemelnünk, aki több költeményével is kihívta maga ellen a *princeps* haragját.¹⁸ Az egyik ilyen műve az *Ars amatoria* (A szerelem művészete). Ez a mű 49 elégiát tartalmaz, s mintegy 2460 sorból áll. Jellemzője: a játékosság, szabados szókimondás, olykor már-már a pornográfia határát súroló nyíltság, mindezzel a szerelmet és Amor győzelmét ünnepli; továbbá szerelem és csábítás valamennyi trükkjére is megtanítja olvasóit.¹⁹ A *Metamorphoses* (Átváltozások) című munka úgyszintén tartalmaz idevágó, ironikus utalásokat: említi például Augustus törvényeit, és megjegyzi, hogy a *princeps* a saját példájával irányítja az erkölcsöket. Tudjuk azonban például azt, hogy a harmadik feleségét Liviát, áldott állapotban vette el, de neki nem volt vele közös gyermeke.²⁰

A következő idevágó törvényeket talán Kr. e. 11-ben, illetőleg Kr. u. 4-ben hozták. Ezek alapján a gyermektelenek azonos megítélés alá esetek azokkal, akik egyáltalán nem kötöttek házasságot.²¹

A korábbi házassági törvényeket (*Leges Iuliae*) – Kr. u. 9-ben – újabbak is követték, de – óvatosságból – ezeket a *princeps* már nem a maga nevében kezdeményezte. Egy

¹⁸ Lásd még erről: Marót Károly: „*Duo crimina: carmen et error*” *Antik Tanulmányok* 1 (1954) 95–100; Horváth István Károly: Ovidius számkivetéséről. *Filológiai Közöny* 4 (1958) 533–538.

¹⁹ Magyar fordítását Bede Anna készítette el, és 1982-ben jelent meg.

²⁰ Augustus családjának nőtagjaihoz lásd: Barrett, A. A: *Livia. First Lady of Imperial Rome*. New Haven–London 2000; Fantham, E: *Iulia Augusti. The Emperors' Daughter*. London 2006.

²¹ Lásd Cassius Dio 56, 10; Tac. *ann.* 3, 28.

ilyen rendelkezést az év *consul suffectusai* – M. Papius Mutilus és Q. Poppaeus Sabinus – fogadtattak el a népgyűlésen.

Ez a törvény: *Lex Poppaea-Sabina*, már sokkal világosabban fogalmazta meg Augustus céljait. Különbséget tett a nőtlenek (*caelibes*) és a gyermektelenek (*orbi*) között, az előbbieket bizonyos esetekben egyáltalán nem örökölhettek, az utóbbiak pedig a nekik járó örökség felét kaphatták meg. Továbbá a törvény bizonyos előnyöket foganatosított a gyermekek javára. Bevezették az ún. „*ius trium puerorum*”²² elvét, azaz a hivatalok elnyerését a gyermekek számával összefüggésben szabályozták. A többgyerekes *senatorok* karrierjét Augustus utódai is segítették. Domitianusnak például tudunk olyan rendelkezéséről, amely előírja, hogy tisztségviselők megválasztásánál – azonos számú szavazat esetén – vegyék figyelembe, hogy házas vagy nőtlen, gyerekes vagy gyermektelen, illetve a gyerekek számát, és ennek alapján döntsenek.

A meglehetősen szigorú és a magánéletet érintő törvények – ahogyan már utaltunk is rá – a római elit körében nem örvendtek túlzott népszerűségnek. Magának Augustusnak és családjának a példamutatása is megkérdőjelezhető. Iulia botrányairól például mindenki tudott, noha a *princeps* próbálta leplezni. Ilyen körülmények közepette az ősök példájának propagálásával próbálkozott: bizalmas senatusi üléseken arra kényszerítette a jelenlévőket, hogy – *de prole augenda* célzatával²³ – hosszú részleteket hallgassanak végig Metellus Numidicus²⁴ értekezéséből. Egyik senatusi beszédében a *princeps* példaként hozta fel a saját családját. Erre reakcióként azt a kérdést tették fel neki: Vajon ő hogyan neveli a saját családját? Cassius Dio (54, 16) közléséből úgy tudjuk, hogy válaszában az ősi római eszménynek megfelelő képet festett, ami azonban nem állt szinkronban a valósággal. Egy másik alkalommal azt kérdezték tőle, hogy mi történjék azzal a római polgárral, aki előbb viszonyt kezd egy férjes asszonnyal, majd azt erőszakkal elválasztja a férjétől. Ezzel személyesen Augustusra céloztak, mire ő azt felelte, hogy a polgárháborúk alatt sok minden megtörtént, mindazt azonban el kell felejtetni, a jövőben pedig minden hasonló cselekmény kerülendő.²⁵

A „*ius trium puerorum*” szabályának alkalmazása rugalmas volt, például az ifjabb Pliniusnak – három gyermektelen házasság után – Traianus megadta ezt a jogot, és így elnyerhette a *consulágót*.²⁶ Augustus büszkén hivatkozott mostohafiára, Germanicusra, akinek hat gyermeke volt. Tudunk továbbá arról, hogy a következő évben (Kr. u. 10) – mintegy családjogi politikájának diadalaként – megjutalmazott egy Faesulae-ból érkezett polgárt – Crispinius Hilarist – aki 8 gyermekével, 27 unokájával, 18 dédunokájával és 8 ükunokájával vonult a *princeps* elé.²⁷

Milyen eredményt hozott valójában ez a családjogi törvénycsomag? Livius következőképpen fogalmaz: „*Nec vitia nostra, nec remedia pati possumus*” (Sem bűneinket, sem

²² A kifejezés a háromgyerekesek jogát jelenti, vagyis bizonyos hivatalok, így pl. a *consulágó* elnyerését három vagy több gyerek meglétéhez kötötték.

²³ Suet. *Aug.* 89.

²⁴ Híres, tapasztalt, becsvágyó, de tisztakezű római hadvezér, aki Kr. e. 109-ben a Muthul folyó mellett jelentős győzelmet aratott Jugurtha, numidiai király felett.

²⁵ Cassius Dio 54, 16.

²⁶ Ezt a Kr. u. 100-ban, a senatusban elmondott *Panegyricusa* is igazolja, magyarul lásd: Hoffmann Zsuzsanna: *Panegyricus. Traianus császár dicsőítése*. Quintus Kiadó, Szeged 2006.

²⁷ Természetesen az érintett nem ezalatt a kb. 20 év alatt tett szert ilyen népes családra.

azok ellenszereit nem vagyunk képesek eltérni).²⁸ Horatius egyik ódájában (3, 24, 31–32) ezt olvashatjuk: „Az erényt, míg ép, gyűlöljük irigységünkben, / ha azután eltűnik szemünk elől, búsulunk utána.”²⁹ Augustus önéletírásában (*Res gestae divi Augusti* 8) – censori felmérések alapján – a következő adatokat közli Róma népességéről: Kr. e. 28-ban: 4 063 000; Kr. e. 8-ban: 4 233 000; Kr. u. 14-ben: 4 937 000.³⁰

A törvények fogadtatása kapcsán kiemelendő viszont a *municipium*ok lakossága körében való elismertsége, ahol egyébként rendkívüli népszerűségnek örvendett maga a *princeps* is. Feliratos anyag igazolja, hogy a lakosság ezen csoportjai körében egyáltalán nem volt jellemző a gyermektelenség, tehát a népesség bizonyos rétegében még stabilak maradtak a család tartópillérei. Maga Augustus azt hangoztatta, hogy újra életre hívta az ősök szokásait, ezt erősítve Horatius így írt: „Az erkölcs és a törvény megfékezte a szégyenletes bűnt.”³¹ A Maecenas körébe tartozó³² költő számos helyen ünnepli Augustus politikájának és törvényhozásának sikereit. A kortárs történetíró, Velleius Paterculus (2,89) szintén elismeri a *Leges Iuliae* eredményességét.³³ A törvények sikerét azonban többek között Ovidius *Ars amatoria* című művének a sikeres volta is cáfolja. Ebben a költő utánozza a jogi formulákat és a törvények nyelvezetét, és – görög mitológiai példák révén – parodizálja annak rendelkezéseit. Augustus haragját egyértelműen kivívta a költő, sőt arra is kényszerítették, hogy az előbbivel szemben megírja a „Szerelem ellenszerei” című költeményét is.

A siker tehát korántsem minősíthető egyértelműnek. Az tény, hogy a római társadalom legfontosabb alapsejtje a család volt, ahogyan Ennius írja: „*Moribus antiquis res stat Romana virisque*” („A római állam az ősi erkölcsökön és a férfiakon nyugszik”).³⁴ Valljuk be, hogy az említett törvények lehetőséget adtak a politikai ellenfelek üldözésére is, továbbá a gyermektelen családok vagyona az államra szállt,³⁵ hasonlóképpen az államkincstárát gyarapították az erkölcstelenség miatt elítéltek javai is. Tehát amíg a törvények az elit számára korlátokat, addig a köznép számára – a sok gyerekből adódóan – kiváltságokat jelentettek. Augustus egyértelműen azt akarta bizonyítani, hogy helyreállt mind a béke (*Pax Augusta*),³⁶ mind pedig a régi rend és a régi jó erkölcsök.³⁷

²⁸ Liv. *Praef.* 9.

²⁹ „*Virtutem incolumem odimus, / sublatam ex oculis quaerimus invidi.*”

³⁰ Lásd még: Frank, T.: *Economic Survey on Ancient Rome V. (Rome and Italy of the Empire)*, Paterson, New Jersey 1959, 1–4. Az idézett létszámadatok vonatkozásában eltér Tacitus (*ann.* 1, 25) és Cassius Dio véleménye, vö. még: Maskin, N. A.: *Augustus principatus*. Budapest 1953, 353 skk.

³¹ Hor. *carm.* 4, 5, 22: „*Mos et lex maculosum edomuit nefas.*”

³² Cilnius Maecenas Augustus barátja és programjának hatékony támogatója, ugyanezt a célt szolgálta a róla elnevezett, irodalmárokat és művészeteket pártfogoló kör is.

³³ Velleius Paterculus: *Róma története*. Quintus Kiadó, Szeged 2007, fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Hoffmann Zsuzsanna.

³⁴ Cic. *Rep.* 5, 1, 1.

³⁵ Tac. *ann.* 3, 28.

³⁶ Ezt akarta illusztrálni a híres *Ara pacis Augustae*, Augustus békeoltára; lásd még: Schwan, P. M.: *The Augustian Succession. An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55–56* (9 B.C. – A.D. 14). Oxford 2004.

³⁷ Rendszerének sikeres propagandájához lásd még: Hoffmann Zsuzsanna: A hatalom megnyilvánulási formái és szimbolikája az ókori Rómában. *Aetas* 21 (2007) 143–152.

Summary

Among the social reforms of the first 'princeps', Augustus, a really important role can be attributed to a bunch of acts, called 'family laws'. On one hand, the aim of these jurisdictional edicts was to moderate the decrease of the population, with special regard to the considerable losses of the Senatorial and Equestrian Orders during the civil wars. On the other hand, Emperor Augustus proclaimed the restauration of the old, conservative values, as well. With these he supported the successful propagation of the system of the Principate, and contributed to the verification of its ideological background.